

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто перспективи удосконалення взаємодії банківського та реального секторів України; аргументовано основні функціональні напрямки взаємодії банківського та реального секторів економіки; виокремлено особливості кредитно-інвестиційної діяльності комерційних банків в умовах ринкових перетворень і запропоновано напрямки оптимізації взаємодії банків та підприємств.

На сучасному етапі становлення ринкових відносин значної актуальності набувають питання дієвої взаємодії банківського та реального секторів економіки, організації рівноправних партнерських взаємин між комерційними банками й промисловими підприємствами, підвищення ролі та значення банків у кредитному забезпеченні підприємницької діяльності в Україні. Однією з найважливіших проблем, котрі широко розглядаються у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі у цьому контексті, є проблема оптимальної взаємодії промислового та банківського секторів економіки. При цьому на адресу банківського сектора спрямовуються справедливі критичні зауваження за те, що він не виконує важливого свого завдання – кредитування економіки – і створює перешкоди для економічного зростання, а промислового – за те, що він має низьку інвестиційну привабливість, не сприяючи залученню відповідних кредитних вкладень.

Дана проблема має безпосередній зв'язок з комплексом практичних завдань, спрямованих на активізацію інвестиційної діяльності, оскільки її спад до критичного рівня і хронічне недофінансування виробничих фондів реального сектора економіки призвели до нагромадження на діючих підприємствах гігантського обсягу знеціненого кризами, морально та фізично зношеного капіталу, погіршення його промислових характеристик, інтенсивного старіння виробничих потужностей і, як наслідок, до різкого зниження конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Через це майже 42% підприємств в Україні працює зі збитками.

Спад виробництва, руйнування відтворювального контуру підприємств і майже повна відсутність можливостей до їх самофінансування формують підвищені очікування до наявності зовнішніх інвестиційних ресурсів та обумовлюють, зокрема, потребу в масованих банківських кредитах.

Ці очікування суб'єктів господарювання не збігаються з обмеженими в перехідний період можливостями банківської системи, котра перебуває у фазі становлення, і не можуть бути повністю задоволені. Розрив у виробничих потребах і можливостях фінансового ринку створює напругу між промисловими та банківськими секторами й дестабілізує взаємовідносини в системі "підприємство – банк". З цього приводу найвагомим внеском щодо дієвої взаємодії банківської системи та інститутів вітчизняного підприємництва має стати комплексне дослідження як промислового сектора економіки, причин його кризового становища, так і аналіз функціонування банківської системи в механізмі забезпечення безперервності відтворювального процесу, можливостей використання кредитних ресурсів комерційних банків як потужного джерела фінансування підприємницької діяльності.

Вивченню можливих напрямків взаємодії банківського та реального секторів економіки, вдосконаленню механізму кредитування економічних агентів, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності, присвячено ряд наукових досліджень провідних вітчизняних науковців. До їх числа слід віднести таких, як Бодров В., Мартиненко В., В'юн В., Паламарчук В., Федотов М., Бойченко О. та інші. Серед авторів, що займаються опрацюванням певних аспектів даної проблеми за кордоном, можна виокремити Єгорову Н., Єндронову В., Песчанскую І. Однак ця проблема не достатньо опрацьована й вимагає детального теоретичного вивчення і розробки практичних дій у напрямку пропозиції можливих шляхів удосконалення діяльності банківської системи щодо кредитування реального сектора економіки, особливо з урахуванням умов перехідної економіки.

Таким чином, до головних завдань даного наукового дослідження слід віднести:

- виявлення напрямків взаємодії банківського та реального секторів економіки з метою відродження вітчизняного виробництва;
- обґрунтування необхідності підвищення ролі комерційних банків у кредитному забезпеченні підприємницької діяльності;
- дослідження основних функціональних зв'язків банків з підприємствами;
- визначення напрямків оптимізації діяльності комерційних банків щодо розширення їхніх можливостей кредитування суб'єктів господарювання.

На сьогодні внутрішні джерела інвестування підприємств, до котрих належать самофінансування з фондів розвитку, емісійні ресурси тощо, є недостатніми (особливо з врахуванням кризового стану більшості вітчизняних виробників), що потребує залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів. У зв'язку з цим особливий інтерес являє собою оцінка потенціалу тих фінансових ресурсів, котрі могли б бути спрямовані на підйом реального сектора економіки і пов'язані з кредитом. Найважливішими джерелами кредиту, до чого причетні підприємства, є:

- засоби амортизаційних фондів;
- тимчасово вільний оборотний капітал;
- нерозподілений прибуток, котрий спрямовується на розширення виробництва [1, 127].

Перераховані вище джерела мають особливе значення для формування кредитних ресурсів комерційних банків. Але в перехідній економіці роль цих джерел недостатньо вагома, бо більш важливим джерелом на сьогодні залишаються кошти фізичних осіб, що, в свою чергу, спрямовуються на кредитування підприємницьких структур.

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, суб'єктам підприємницької діяльності на ринку банківських послуг, як правило, відведена роль споживачів кредитних ресурсів. Однак взаємовигідний результат від співпраці підприємницьких структур і комерційних банків є очевидним. Збільшення обсягів кредитних вкладень для установ банківського бізнесу приводить до збільшення доходності активних операцій у вигляді відсотків за користування позичками. Для економічних агентів кредитне забезпечення виробничої діяльності має подвійний вплив: по-перше – дає змогу покривати свої виробничі витрати з метою безперервності відтворювального процесу, по-друге – стимулює ефективність використання банківських позичок як джерела фінансових ресурсів.

Роль кредиту у фінансовій діяльності зарубіжних фірм доволі значна. Ряд дослідників зазначає, що у США, Великобританії, Німеччині, Японії, Канаді розміщення акцій не є найважливішим джерелом фінансування фірм. Так, в 1970 – 1985 рр. акції давали тільки 2,1% від усіх зовнішніх джерел фінансування американських фірм. Облігації становлять 29,8% зовнішнього фінансування, разом з акціями 31,9%, тобто менше третини зовнішніх джерел (виняток – Канада). Банки – найважливіше джерело зовнішнього фінансування фірм. У США, як і в інших розвинутих країнах, 61,9% зовнішнього фінансування становлять банківські позички, тут фірми щорічно залучають в середньому в 25 разів більше коштів у вигляді банківських позичок, ніж за рахунок емісії акцій [2, 28].

Важливим у розрізі окресленої проблеми є оцінка того ресурсного потенціалу комерційних банків, котрий може бути спрямований на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, взаємоув'язка обсягів кредитних ресурсів комерційних банків з динамікою вітчизняного виробництва. Так, темпи економічного зростання у січні – листопаді 2002 р. порівняно з відповідним періодом 2001 р. були майже вдвічі нижчими. Реальний ВВП за 11 місяців 2002 р. збільшився на 4,1% порівняно з 9% у 2001 р., а за листопад – на 4,6% (листопад 2001 р. – на 8,4%). Номінальний ВВП за січень – листопад 2002 р. становив 192,7 млрд. грн. (у листопаді – 18,7 млрд. грн.). Обсяги промислового виробництва збільшилися на 6,3% (у 2001 р. – на 15,6%). У листопаді 2002 р. порівняно з жовтнем 2001 р. загальний обсяг промислового виробництва скоротився на 4,5% [3, 3 – 5]. Отже, активізація кредитної діяльності банків щодо забезпечення відповідних виробничих потреб реального сектора набуває особливо важливого значення.

У банківському секторі за останній час спостерігається тенденція до збільшення обсягів кредитування комерційними банками фізичних осіб, розширення спектра позичкових операцій споживчого характеру. Це, в свою чергу, позначається і на кредитному забезпеченні суб'єктів господарювання. Так, упродовж першого півріччя 2002 р. обсяг кредитного портфеля комерційних банків збільшився за рахунок зростання на 4396,8 млн. грн., або на 16,7% обсягів позичок, наданих

суб'єктам господарювання; фізичним особам – на 592,3 млн. грн., або на 43,1%. Але в порівнянні з 2001 р. обсяги кредитних вкладень комерційних банків у підприємницькі структури знизились на 0,5 відсотків (на 01.01.2002 р. цей показник становив 82,7%, тоді як на 01.07.2002 р. – 82,2%) [4, 6]. Отже, зміни у спрямуванні кредитних ресурсів комерційних банків значною мірою позначилися на стані кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Між функціонуванням капіталу підприємств, результативністю їх виробничої діяльності, з одного боку, та процесів мобілізації, розподілу й перерозподілу тимчасово вільних коштів через банківську систему – з іншого, простежується тісний взаємозв'язок. Необхідно, щоб між фінансовим і реальним секторами економіки утримувалась раціональна пропорція: розвиток фінансового сектора повинен відповідати й підкріплюватись розвитком реального сектора економіки.

Кредитна активність комерційних банків значною мірою позначається на діловій активності економічних агентів, що, в свою чергу, стимулює розвиток вітчизняного виробництва. Але кредитна активність комерційних банків пов'язана з певними як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, такими як: грошово-кредитна політика центробанку – з одного боку, вибір і реалізація банківської стратегії – з іншого.

Вибір банківської стратегії і тактики та ефективність її реалізації – один з найважливіших факторів, що визначають оптимізацію взаємовідносин складноорганізованих систем "банк" і "позичальник" у процесі кредитування. Саме в процесі кредитування між цими системами відбувається взаємодія, що супроводжується обміном інформації, результатом чого є залозичення фінансових ресурсів на принципах платності, поверненості та терміновості [5, 3].

Процес взаємодії банківського та промислового секторів економіки визначається не лише стратегічним плануванням і вибором ефективних банківських стратегій, а й стадією їх реалізації. Практичне здійснення банківських стратегій входить у сферу управління банком і може бути пов'язане з використанням різноманітних фінансових інструментів, котрі сприяють досягненню сформульованих стратегічних цілей щодо кредитного забезпечення виробничих потреб реального сектора. Обґрунтований вибір фінансового інструменту обумовлює не тільки успішну реалізацію накресленої банком стратегії, а й отримання передбачених результатів її дії на реальний сектор економіки.

Не викликає сумнівів, що вибір стратегії розвитку банківської системи повинен бути тісно пов'язаний з реаліями вітчизняної економіки. Банки у своїй практиці повинні застосовувати такі економічні важелі, котрі б задовольняли суб'єктів підприємницької діяльності [6, 195]. Загалом банківські стратегії повинні базуватися на таких принципах, як: а) оптимізація процентної політики; б) створення і розвиток правового поля організації дієвих кредитних взаємин; в) диференціація підходів до прийняття відповідних рішень щодо кожного окремого клієнта; г) розширення спектра банківських кредитних продуктів. Практична реалізація зазначених принципів може стати основою для оптимізації кредитно-інвестиційної діяльності банків.

Указана діяльність – основа глибокої й ефективної взаємодії підприємств реального сектора і банків. За допомогою чітко сформульованої й ефективно реалізованої стратегії кредитно-інвестиційної діяльності комерційними банками можуть бути вирішені такі завдання розвитку вітчизняної економіки:

- сприяння економічному розвитку економіки держави в цілому;
- вихід промислового виробництва з кризового стану (наприклад, з фази спаду довготермінового економічного циклу);
- структурна перебудова промисловості;
- впровадження інновацій;
- створення нових і реформування наявних робочих місць як частини загального соціального завдання;
- вирішення проблеми промислової екології як частини суспільного завдання збереження і відновлення природного середовища.

Вирішення указаних завдань пов'язане з виконанням комерційними банками своїх базових функцій в економічному середовищі та їх реалізацією у нерозривному зв'язку із суб'єктами ринку. У цьому зв'язку, між банківським і реальним секторами простежується тісна функціональна взаємодія. На наш погляд, функціональні напрямки взаємодії банківського та реального секторів економіки можна сформулювати як сукупність економічних взаємозв'язків, що виникають між банками та суб'єктами підприємницької діяльності в процесі перерозподілу грошових коштів, результатом реалізації яких є забезпечення безперервності суспільного відтворення (рис. 1).

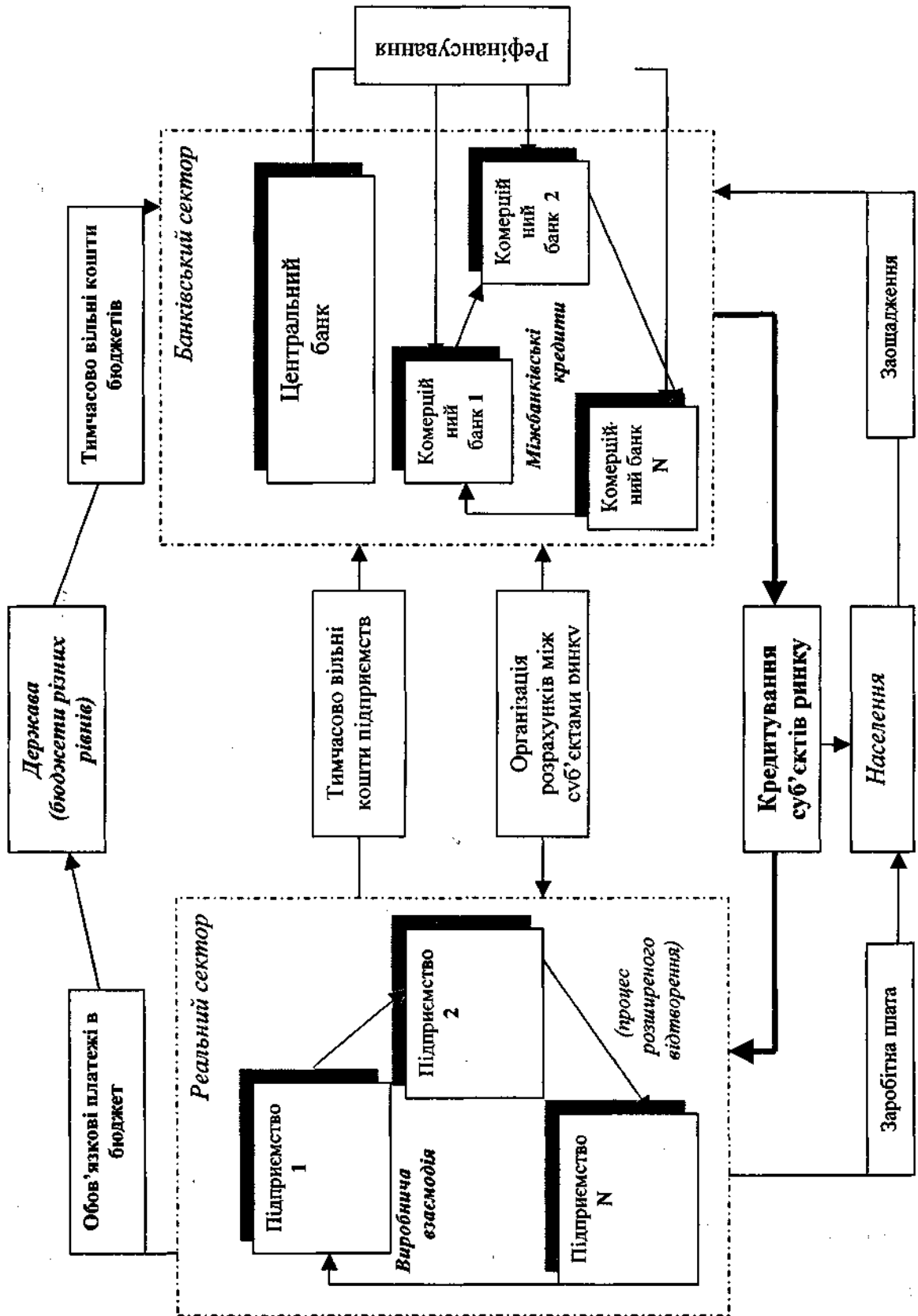

Рис 1. Схема функціональної взаємодії банківського та реального секторів економіки.

До основних функціональних напрямків взаємодії банків і промислових підприємств, на нашу думку, слід віднести:

- обслуговування розрахунків між підприємствами як в грошовій формі, так і з застосуванням документарних видів операцій і корпоративних пластикових карток (зв'язки постачальників і споживачів, господарський оборот);
- обслуговування розрахунків підприємств з населенням – фізичними особами – працівниками цих підприємств (зокрема за допомогою запровадження "зарплатневих проектів" з використанням пластикових карток);
- обслуговування боргових зобов'язань підприємств (надання банківських гарантій, активізація вексельного обороту шляхом акцептування й авалювання векселів підприємств, запровадження факторингових операцій);
- кваліфіковане забезпечення інтересів підприємств на фінансових ринках (надання послуг і придбання цінних паперів як в інтересах формування власності і корпоративного впливу в економічних комплексах – холдингах (приєднання, поглинання, злиття), так і з метою збереження і збільшення грошових коштів, тимчасово вільних від виробничого процесу; з розміщення власних цінних паперів підприємств (акцій, облігацій), зокрема андеррайтингу для збільшення власного капіталу та залучення додаткових грошових ресурсів у розвиток виробництва й на потреби господарського обороту);
- участь банків в управлінні підприємств через механізм володіння акціями останніх і процедуру банкрутства; участь підприємств в управлінні банками;
- надання консультаційних послуг;
- надання банками депозитарних послуг щодо збереження цінностей і цінних паперів;
- взаємодія в рамках процесів банківського інвестування і кредитування (розвиток матеріально-технічної і технологічної баз виробничих підприємств шляхом здійснення проектного фінансування; інвестиційне, середньотермінове та короткотермінове (зокрема овердрафтне) кредитування на різні цілі виробничого призначення).

Реальне запровадження банківського кредитно-інвестиційного механізму безпосередньо пов'язане із загальними проблемами функціонування економіки країни. До числа загальних проблем розвитку економіки перехідного періоду слід віднести: внутрішню макроекономічну стабілізацію, подолання кризи банківської системи, забезпечення умов для розвитку ефективно діючих банків, створення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних підприємств та інтеграційні аспекти впливу економіки і банківських об'єднань зарубіжних країн.

На практиці активна взаємодія банківських установ і підприємницьких структур в Україні обумовлюється необхідністю переливу грошових ресурсів з фінансового в реальний сектор економіки з метою ефективного їх використання. До чинників, що суттєво впливають на можливості кредитування комерційними банками суб'єктів підприємницької діяльності в умовах перехідного періоду, на наш погляд, слід віднести:

- обмеженість джерел і складність способів формування кредитних ресурсів (суттєво пов'язані з особливостями реалізації депозитно-аккумуляційної політики). У банківській практиці практично відсутнє таке джерело, як кошти інвестиційних фондів. Недержавні пенсійні фонди мають незначну в порівнянні з потребами економіки фінансову місткість;
- можливість різких коливань ставок процента. За умов хронічної фінансово-економічної кризи постійно зберігається загроза стрибкоподібної зміни процентних ставок. У зв'язку з тим, що є висока ймовірність реалізації процентного ризику, в кредитно-інвестиційній політиці комерційних банків повинно передбачатися його хеджування. Банкам необхідно оцінювати суттєвий вплив цього виду ризику на доходи від кредитних операцій та ефективно використовувати в практичній діяльності різноманітні інструменти його зниження;
- незадовільна "якість" і складність об'єктів кредитування. Великі підприємства, як правило, були раніше "закредитовані" і на теперішній момент мають переважно погану кредитну історію, дрібні та середні – її ще не мають. Великі сумніви викликають достовірність балансів та об'єктивність результатів їх аналізу. Негативний вплив на розширення кредитування мають значні

Теоретичні та практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму

обсяги дебеторсько-кредиторської заборгованості та розбалансованість фінансових потоків підприємств-позичальників. Все це суттєво стримує банки від активного кредитування реального сектора в умовах високої невизначеності та ризиків;

- складність достовірного прогнозування темпів інфляційних процесів в країні. Протягом останніх років інфляція була значним фактором, котрий обов'язково повинен враховуватись у банківській діяльності. Характерною рисою перехідного періоду є не тільки високий рівень інфляції, а й її суттєва нерівномірність, що не дає змоги здійснювати достовірне прогнозування. Це призводить до складнощів формування банківської процентно-цільової політики і, як наслідок, розробки прогнозів реальної ефективності кредитно-інвестиційної стратегії. Врахування особливостей останньої – необхідна передумова для поступового розвитку банківської системи загалом і взаємовигідного співробітництва з промисловим сектором економіки зокрема.

Як висновок, з даного дослідження необхідно підкреслити, що виокремлені фактори відображають лише проблеми організаційно-економічного механізму роботи комерційних банків з кредитного забезпечення підприємницької діяльності в Україні. Та було б помилково проводити лише односторонній аналіз причин і недоліків кредитної діяльності банків. Важливо в розрізі вивчення питання активної взаємодії банківського та реального секторів економіки звернути увагу на узагальнення проблем управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, вибір стратегії запозичень на рівні підприємства та ефективності її реалізації з метою підвищення інвестиційної привабливості, рентабельності та кредитоспроможності останніх.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що становлення рівноправних партнерських відносин банківських установ з суб'єктами підприємницької діяльності в Україні залежить від багатьох факторів, зокрема: з одного боку – вдосконалення механізму практичної реалізації кредитного процесу з метою відродження стимулюючої ролі кредиту; а з іншого – підвищення ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності на ринку товарів і послуг.

Література

1. Мочерний С. В. *Основи підприємницької діяльності*. – Т.: Альма-матер. – 2001. – С. 127.
2. Песчанская И. В. *Политика краткосрочных заимствований организации // Финансы и кредит.* = 19(109)2002. – С. 28.
3. *Бюллетень НБУ.* 2002. – № 12. – С. 3 – 5.
4. *Фінансовий стан банків України у першому півріччі 2002 року та шляхи підвищення ефективності їхньої діяльності // Вісник НБУ.* – 2002. – № 9. – С. 6.
5. Ендропова В. Н. *Современная стратегия и тактика российских коммерческих банков в области кредитования // Финансы и кредит.* – 3(93)2002. – С. 3.
6. Егорова Н. Е. Смуглов А. М. *Предприятие и банк: взаимодействие, экономический анализ, моделирование.* М.: – ЮНИТИ. – 2002. – С. 195.

Редакція отримала матеріал 18 березня 2003 р.